

Mr. sc. Ivor Altaras Penda
ESSA d. o. o.
Mrazovićeva 10, 10000 Zagreb
ivor.altaras@zg.t-com.hr

Objavljeno u : " Kapitalizam i socijalna integracija" (2008.),
Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar, ur: Drago Čengić

KAPITAL I NJEGOV INTEGRATIVNI POTENCIJAL

Sažetak

U svom radu namjeravam razmotriti argumentaciju koja stoji u pozadini standardnog mišljenja kako su uz kapital i kapitalizam nužno povezani pojmovi kao što su: deregulacija, dehumanizacija, dezintegracija i mnogi drugi, općenito društveno negativno konotirani pojmovi. U isto vrijeme primjećujem da smo u našim svakodnevnim aktivnostima koje kreiraju naše živote voljni koristiti temeljne postulate ekonomske logike, a kada to ne činimo, duboko smo svjesni da se ponašamo neuobičajeno (altruizam, volonterstvo, hobiji i drugo). Stoga temeljni izvor za vrijednosne sudove koje svatko od nas pripisuje kapitalu u pravilu su rezultat razine našeg (ne)snažanja u svakodnevnim situacijama u kojima se nalazimo, često zaboravljajući pritom da je kapital tek objekt našeg subjektivnog doživljaja. Isto tako, društveni sistem i njegovi zagovaratelji koji kapital promoviraju kao vrijednost po sebi, primarno se obraćaju onima koji pojmu kapitala pristupaju na sličan ili isti način. S druge strane, njegovi oponenti također koriste istu komunikacijsku strategiju kako bi ujedinili svoje istomišljenike. Jaz između ovih dviju skupina je očit, ali je isto tako očito da ne postoji niti jedan drugi segment privatnog ili društvenog života o kojem svi ljudi misle jednako. U tom kontekstu za svaku postojeću ideju ili koncept mišljenja bi se moglo tvrditi da ima dezintegrativni karakter, čak i bez obzira na to da li se većina ili manjima ukupne promatrane populacije s njim slaže.

Utjecaj kapitala je vidljiv gotovo u svim sferama života, a izravno se nadovezuje i na velike sociološke, politološke, ekonomske pa i filozofske teme kao što su: rad, nadnice, vrijednosni sustavi, obitelj, moć, institucije, snaga čovjeka, poduzetništvo i brojne druge. Njihovo razumijevanje dovodi nas do kvalitetnijeg snalaženja u odabirima koje svakodnevno donosimo te time izravno utječemo i na naše shvaćanje kapitala. Umjesto da smo njegovi oponenti ili zagovaratelji, mi postajemo osobe koje razumiju procese oko sebe te tako možemo odabrati koji oblik ponašanja nam je najprihvatljiviji. Naše razumijevanje će nas spajati sa onima koji misle kao i mi, a potencijalno će nas spajati i sa onima koji misle drugačije jer ćemo kroz komunikaciju sa njima preispitivati vlastite stavove. Ovako shvaćen pojam kapitala, za nas može imati značajan integracijski potencijal, no još uvijek taj se potencijal ne nalazi u samome pojmu već u našem doživljaju toga pojma.

Ključne riječi: kapital, alokacija kapitala, integrativni potencijal, društvena stratifikacija, osobne predodžbe

O, KAKO JE LIJEPO UTOPITI SE U VEČINI....

Vrlo je lako prepustiti se uobičajenom i opće prihvaćenom načinu mišljenja.

A ono se povodi klišejima koji se provlače kroz našu svakodnevnicu, ako to dopustimo. Navikli smo da, primjerice, u pred i post blagdanske dane javno, putem medija, budemo pozivani i prozivani zbog toga što kupujemo, kome kupujemo i koliko smo novca spremni potrošiti. Ne propušta se prilika da mediji pozivaju u goste uvijek iznova one koji će nam objasniti kako bi trebali živjeti asketski, kako trošimo znatno iznad svojih mogućnosti i da smo se, svojom rastrošnošću, opet i dodatno zadužili – kao pojedinci i kao društvena zajednica u cjelini.

Pritom se zaboravlja da tako upućene javne poruke gledaju i oni koji se nisu zadužili kako bi obogatili svoju blagdansku trpezu, bilo da se nemaju s čime niti gdje zadužiti ili pak zato što su svoj zarađeni novac potrošili baš na način na koji su htjeli. Isto tako, mnogi koji uistinu nemaju dovoljno sredstava da bi sudjelovali u blagdanskome raspoloženju, moguće, niti ne gledaju televiziju jer ju ili nemaju ili im je ugašena kako bi uštedjeli električnu energiju. Dakako, ima i mnogo onih koji spadaju u statistički prosjek o kojemu se u medijima govori, ali oni i sami znaju jesu li se zadužili i uolikoj mjeri i bez da ih se na to, čak i na same blagdane, podsjeća sa malih ekrana.

Stoga se postavlja pitanje kome je, zapravo, namijenjen taj standardizirani, prigodni i ne odveć kreativni oblik komunikacije?

No, čak i bez obzira na to kome je on namijenjen, ne treba sumnjati u početnu dobru namjeru. Svatko tko je upoznat sa makroekonomskom situacijom svoje zemlje i naročito ako se nalazi na nekoj javnoj funkciji, kao što su to sindikalisti ili izabrani predstavnici naroda, može imati potrebu ili čak obavezu da o ovoj temi javno govori. Međutim, postignuti efekt je upravo suprotan pretpostavljenom željenom učinku. Umjesto da se na kvalitetan način pokrene javna rasprava o stilovima života kojima ljudi žive (i to svakodnevno, a ne samo na blagdane) jedina izvjesna posljedica jest frustracija svih onih koji gledaju takve priloge. Oni koji nemaju su frustrirani zbog rastrošnosti onih koji imaju, dok oni koji imaju bi valjda trebali imati osjećaj krivice prema onima koji nemaju.

I ovime je krug društvene stratifikacije u potpunosti zatvoren i na najboljem putu da bude i trajno petrificiran. Okrivljavanje onih drugih i drugačijih od nas postaje stil života koji ne vodi nikuda, ne nudi kvalitetan rješenja za naša htjenja, ali stvara animozitet i prema različitim od nas – baš zato što su različiti; ali i prema nama sličnima - jer se i unutar svog vlastitog društvenog stratuma trudimo prikazati ili da nam je puno bolje ili puno gore. Istovremeno se želi samome sebi pokazati da smo imali bolje životne izbore nego naša okolina koja nas procjenjuje, ali isto tako u stanju smo se prikazati znatno neuspješnijima nego što to objektivno jesmo ako se iz takve vlastite samopromocije može izlučiti neka korist – bilo materijalna ili u vidu dobivenog sažaljenja.

Ovakav životni svjetonazor u kojem su drugi ljudi odgovorni za naše stanje prisutan je u svim aspektima čovjekovog života, od obiteljskog stila življenja, pa sve do pitanja našeg profesionalnog napretka ili odgovornosti za naše zdravlje. Iz ovoga je sasvim razvidno da i naš odnos prema kapitalu, što je i glavna tema ovoga rada, ovisi o našoj percepciji za koju nas naša svakodnevnica uči da ju vrlo lako prepuštamo izvanjskim podražajima bez imalo volje da na nju aktivno utječemo ili da o njoj promišljamo i da ju preispitujemo. Ukoliko to ne mislimo činiti život nam postaje vrlo jednostavan te se odgovori na sva naša znanstvena

pitanja mogu s lakoćom naći u općem konsenzusu i posljedičnoj apatiji koja vlada svuda oko nas. Blago siromašnima duhom, jer njihovo je carstvo nebesko.

Međutim, mi smo odabrali drugačiji pristup jer ono što je očito najčešće je takvo zbog prevladavajućih predrasuda kojih niti nismo svjesni, pa nam niti ne pada na pamet preispitivati stavove za koje smatramo da su djelom *common sensea* i naročito ako ih podržave većina populacije. A predrasude olakšavaju donošenja brzih rješenja koja na duži rok vrlo često imaju poražavajući učinak. Promatrati svijet kao neprijateljsko mjesto, kao dolinu suza, kako se slikovito izrazio Sv. Augustin, jedno je od mogućih odabira svjetonazora koji je, po vrijednosnoj ravni, jednak u odnosu na viđenje da se svuda oko nas nalaze prilike koje možemo i hoćemo iskoristiti za svoju dobrobit. Ono što je važno primijetiti jest to da su naše predodžbe pod našom kontrolom, i da su značenja svih naših dosadašnjih iskustava koja oblikuju naše predodžbe također pod utjecajem naše volje. Prošla iskustva se ne mogu mijenjati, ali njihovo značenje u našim životima itekako može.

Društvena stratifikacija ili raslojavanje društva prema ekonomskim kriterijima gotovo se u pravilu karakterizira kao negativna činjenica. Nije dobro, ustvrdit će mnogi, da postoje oni koji imaju više nego što su u stanju potrošiti¹, a da istovremeno postoje oni kojima nedostaju određena materijalna dobra. U želji da se objasni takav stav prva učestala reakcija je pozivanje na zdravi razum. Tko bi uopće mogao tvrditi suprotno i biti oponent ovakvome stavu? Slijedeća razina argumentacije za ovakvo shvaćanje jest pozivanje na sustav vrijednosti. Naime, moralno je doprinijeti ravnomjernoj podjeli postojećih bogatstava i novostvorene dodane vrijednosti unutar zajednice.

Međutim, kapitalistički sustav temeljen na pravilima tržišnog gospodarstva, za koji se odlučila Republika Hrvatska kada je početkom 90-tih godina prošloga stoljeća odbacila plansku ekonomiju socijalističkog tipa i svoji razvoj počela bazirati na sasvim oprečnim postavkama. Da je to uistinu tako dokazuje i podatak Svjetske banke koja tvrdi da imovina prva tri svjetska milijardera (Warren Buffett, Carlos Slim i Bill Gates) nadmašuje bruto nacionalni dohodak (BDP) svih nerazvijenih zemalja svijeta zajedno, u kojima živi 600 milijuna ljudi. (Ridderstråle J., 2004.)

Drugim riječima upravo je akumulacija kapitala i svih njegovih ekvivalenata omogućila razvijanje najmoćnijih ekonomija današnjeg svijeta.

Sama akumulacija nužno sa sobom donosi diferenciranje pripadnika društvene zajednice koja se može mjeriti i prema količini akumuliranoga kapitala. Ovu činjenicu su primijetili i začetnici moderne sociologije Emile Durkheim i Max Weber na temelju čega su ustvrdili univerzalnost društvene stratifikacije kroz prostor i vrijeme te njenu važnu funkcionalnu ulogu, pa čak i u smislu društvenog razvoja. Iz ovoga proizlazi da je zgrtanje, baš kao, primjerice, i devijantno ponašanje, prisutno u svim društvima te stoga očito dio ljudske prirode. Pokušati dokinuti dio osnovne karakteristike čovjeka tako postaje nemoguća i nepotrebna misija. Ono što se može jest pokušati razumjeti nastanak tog fenomena i pripadajuću energiju usmjeriti ka ispunjenju pozitivno vrednovanih osobnih i društvenih ciljeva. U protivnom, sve društvene akcije (od opomene pa do svih oblika kazni koje je kroz povijest čovjek osmislio) nemaju nikakvi stvarni efekt osim dodatnog gomilanja frustracije i bojnih žrtva kažnjavanja.

Utopističke ideje kroz ljudsku povijest uglavnom su zamišljale takvo društveno uređenje u kojem je bilo dokinuto privatno vlasništvo. Platon je u svojoj *Državi* to doveo do perfekcije te je osim obrazlaganja ideje nužnosti dokidanja privatnog vlasništva otišao i korak dalje, pa je smatrao da bi bilo dobro kada bi i žene pripadale zajednici a ne obitelji, a svoju majčinsku potrebu bi mogle zadovoljavati kroz povezivanje sa "najboljim" sugrađanima koje bi

¹ To se može odnositi na bilo što: na višak hrane, višak novca, nekretnina, spolnih partnera ili bilo čega drugoga.

određivala država. (Platon, 2007.) To je svojevrsni začetak ideje eugenike koja je svoje javne zagovornike imala sve do XXI. stoljeća.²

Pokušaji realizacije ovakvih utopističkih ideja kroz različite ideologije, od rigidnog komunizma i socijalizma pa sve do nacizma i fašizma, ljudskom rodu su donijele neopisive patnje i zločine. A svi oni su se pozivali na izvjesni moralni sustav te se borba za njihovo ostvarenje smatralo borbom za određeni sustav vrijednosti. Gledajući unatrag kroz povijest svaka nova generacija koja ruši stari poredak ima za svoj deklarativni cilj napraviti neki napredak. Nekada se taj pretpostavljeni napredak sasvim jasno i otvoreno trebao odnositi samo na dio pučanstva, (kao na primjer u robovlasništvu samo za robovlasnike ili u nacizmu samo za arijevske rasu ili pak u komunizmu u kojem su bolja vremena treba doći za proletere a na uštrp kapitalističkim izrabljivačima s izuzetkom poštene inteligencije). Ponekad međutim, prevladavajuća ideologija koja ruši stari poredak proširuje željeni napredak na sve ljude jer se smatra da novi koncept moralnosti mora donijeti dobrobit svima. I dok se tako teži da se pospješi kvaliteta života samo nekima ili svima, povijest nam prolazi u krvi i sukobima.

Ono što je za nas u ovoj raspravi bitno jest uvidjeti da svaka ideja u svojoj realizaciji može imati i svoje kontra efekte. Želja za boljitkom može dovesti do takvih društvenih pokreta koji će se, s vremenskim odmakom, tumačiti kao povijesne zablude. To, istovremeno ne umanjuje najbolju početnu ideju koja je ljudskom rodu trebala podariti određeni oblik sretnog života.

Iz svega dosad rečenog jasno je da sve ljudske ideje i koncepti u sebi mogu imati integrativni i dezintegrativni element, pa čak i istovremeno. To je moguće s toga što određenje je li nešto integrativno ili dezintegrativno ne ovisi o objektu koji se promatra već o promatraču.

Primjera za to imamo na pretek, od onih najjednostavnijih do složenijih. Nož kao oruđe je vrlo korisna stvar koja nam je pomogla da izgradimo dio vlastite kulture (bonton jedenja se temelji na pravilnoj upotrebi pribora za jelo); koristan je u domaćinstvu, a koristi se i u mnogim drugim djelatnostima čija je posljedica stvarane nove vrijednosti. Isto tako, nož je, prema svjetskim statistikama, najčešće upotrijebljeno hladno oružje na svijetu. Upotreba nuklearne energije, primjerice, je nastala na temelju, za svoje vrijeme, novih znanstvenih otkrića koja su ljudskom rodu proširila vidike i spoznaje o temeljima prirode. Ona se može upotrijebiti i za liječenje ljudi (nuklearna medicina), rješavanje izvora energije za gotovo sve grane industrije, ali i za masovna ubijanja, poput stvaranja nuklearnih bombi kakve se u Drugom svjetskom ratu bacile na japanske gradove Hirošimu i Nagasaki. Iz ovih primjera što možemo zaključiti? Da bi pod hitno trebalo zakonom zabraniti upotrebu noževa ili nuklearne energije? Da je tehnološki ili znanstveni napredak sam po sebi zlo? Naravno da ne, jer to naprosto nije istina. (Zlo)upotrijebiti se, kao što smo vidjeli, može apsolutno sve: od oruđa i oružja pa sve do ideja i čovjekovog svjetonazora.

KAPITAL NAS SPAJA

Kapital ima istu takvu sudbinu.

Sam po sebi svaki kapital je bezvrijedan. Njegovu dogovornu i promjenjivu vrijednost procjenjuju i utvrđuju ljudi na temelju društvenog konsenzusa koji uglavnom ovisi o:

1. prevladavajućem moralnom svjetonazoru
2. društvenom povjerenju i
3. trenutnim ekonomskim odnosima (tzv. sentiment tržišta).

To se najbolje vidi u trenucima recesije, inflacije ili poremećaja na tržištu kada, primjerice, novac u jednom danu može izgubiti i do 20 – 30 ili više posto svoje vrijednosti. U tim situacijama se postavlja pitanje što je istina: da li prijašnja vrijednost koja je naglo pala li sadašnja vrijednost, pa se prijašnje neprirodno stanje korigiralo na ono realno. Odgovor može biti dvojak: da ništa od navedenog nije točno ili da su obje opcije, iako suprotstavljene,

² Pa i danas se mogu čuti stavovi kako bi povezivanje genetski čistih partnera moglo doprinijeti općem zdravlju nacije ili čak ljudskog roda u cjelini.

zapravo istinite. Logika, kao znanstvena disciplina i temelj svakog promišljanja, nas uči da je nemoguće da istovremeno sasvim različite opcije budu istinite. To je točno, ako koristimo jedan i jedinstveni sustav promatranja. Promijenili se perspektiva, mijenjaju se i predodžbe o tome što je istina. I dok se samo čini da u prirodnim znanostima ovo ne postoji kao znanstvena poteškoća (a taj stav uspješno pobija teorija relativnosti), u društvenim znanostima već odavno znamo da je ovo dodatna dimenzija koju treba uzeti u obzir pri analizi društvenih događaja. Time društvene znanosti i njihovi znanstveni nalazi mogu biti pravi učitelji prirodnoznanstvu.

Svaka je vrijednost, dakle, izravni produkt čovjekovog mišljenja a koji itekako može biti (i u pravilu jest) pod utjecajem društvene okoline. U tom kontekstu se može promatrati i njegov integrativni potencijal. Jer, ako društvenu zajednicu – a za primjer možemo uzeti bilo koju nacionalnu zajednicu kao zamišljenu zajednicu ljudi (Anderson, 1990.) – između ostalog, povezuje neki zajednički osjećaj pripadnosti, zajednička kultura ili sustav vrijednosti, isto će tako kapital povezivati one koji na jednak ili vrlo sličan način procjenjuju njegovu vrijednost. Oni će biti međusobno sasvim povezani, bez obzira jesu li pripadnici iste dobi, nacije, rase, kulture, profesije, konfesije, spola ili bilo koje drugog klasičnog socio-ekonomskog parametra.

Kada je Karl Marx u poznatom Manifestu komunističke partije, koji je prvi puta objavljen 21. veljače 1848. godine, izrekao svoju nadaleko prepoznatljivu misao: "Proleterci svih zemalja ujedinite se!" on je zapravo pozvao ljude na svojevrsnu akciju. Ona se temeljila na pozivu da se prepozna zajedništvo među proleterima svih zemalja, a koje sve ujedinjuje njihova osnovna karakteristika, a to je da svoju egzistenciju baziraju na svome radu. Upravo je rad trebao postati onaj izvor zajedništva i vrijednost po sebi koja nema spomenuta socio-ekonomska obilježja. Povijest je pokazala da rad nije imao dovoljni integracijski potencijal ali kapital očito jest. Umjesto da su se ujedinili proleterci svih zemalja i da je zaživjela "diktatura proletarijata" dogodilo se upravo ono čega se Marx plašio – na djelu je svjetska međunarodna integracija kapitala i interesa koji stoje u njegovom temelju.

Ovo se događa svugdje oko nas i na izravni način utječe na naše živote.

Mogla bi se napraviti i svojevrsna lenta vremena i na njoj ucrtati koji su elementi bili nosioci društvene promjene³ - od poštivanja magijskog u vremenu rodovskih zajednica, preko prepuštanja čovjekove sudbine religijskom konceptu viđenja svijeta, zatim pokoravanju kralju i njegovoj sviti kao vrhunskom autoritetu, pa sve do izgradnje svijeta prema načelu materijalnih vrijednosti.⁴

Globalni tržišni kapitalizam nije politička ideologija već činjenica koja se očituje u svim sferama društvenog života i tako je snažna da je Richard Pascale, poznati svjetski predavač o korporativnom menadžmentu i dopisni član Oxfordskog Sveučilišta u svojoj knjizi *Managing on the Edge* ustvrdio da su: "...korporacije dominantne socijalne institucije našeg vremena."

Drugim riječima korporacije su, zahvaljujući svojoj snazi i veličini, nadišle svoj ekonomski razlog postojanja (stvaranje novog kapitala kao cilj sam po sebi) te su postale temeljne institucije modernog društva koje na sebe preuzimaju, htjele to one ili ne, i određene uloge koje su neposredno prije nastanka globalnih korporacija imale ostale socijalne institucije kao što u obitelj, crkva ili država. Međutim, multinacionalne tvrtke ne razmišljaju u terminima nacionalne države. Čak štoviše, one često djeluju upravo suprotno od mogućih interesa

³ Ovdje namjerno odabirem riječ *promjena* umjesto pojma *razvoj* jer razvoj sa sobom donosi i konotaciju vrijednosnog suda (pojam dobra) što svakako u ovom kontekstu želim izbjeći, naročito s obzirom na to da se naša imaginarna lenta vremena nastavlja i u budućnost pa je tim više pitanje dobrog ili lošeg društvenog poretka problematično.

⁴ Ovakvi društveni procesi dobro se mogu vidjeti, primjerice i u arhitekturi. Naime, kroz povijest, zgrade koje su se svojom veličinom i pozicijom isticale u mjestima i gradovima u kojima su živjeli ljudi uglavnom su bile i reprezentanti društvene moći. Tako su svojedobno kraljevske palače zauzimale pozicije na najvišim i dobro utvrđenim brdima oko kojih se razvijao grad, potom su crkve svojim zvonnicama dosezale najviše visine, da bi danas poslovni neboderi i zgrade banaka i osiguravajućih društava bile najviše zgrade na svijetu.

nacionalnih država. Usprkos toga, svakodnevno smo svjedoci da nacionalne države više nisu u stanju izvršavati puni opseg svojih funkcija te su zbog toga primorane na predaju segmenata svoje moći. Nacionalna država je postala taman nesposobna: premala da bi imala utjecaj na rješavanje velikih pitanja, a prevelika da bi pomagala u rješavanju svakodnevnih problema svojih građana. (Ridderstråle J. i Nordstöm K., 2002.)

Taj proces se upravo sada pred nama događa i on još niti iz daleka nije gotov. Ipak, sve države svijeta još uvijek javno pokazuju da su one te koje stvaraju zakonodavni okvir na temelju kojeg tvrtke uopće mogu funkcionirati te se shodno tome korporacije moraju pokoriti državnim zahtjevima. Korporacije često na takav odnos pristaju, ali ne zbog toga što su ovisne o državnoj moći, već zato što biznis puno lakše obavlja uz državnu pomoć nego ako se nalazite u sukobu s njom. Države svijeta još uvijek imaju određenu moć, a poslovni ljudi su uvidjeli da tu moć mogu upotrijebiti u svoju korist. Time znatno smanjuju svoje troškove poslovanja i stvaraju si nove poslovne mogućnosti. Stoga, ako nacionalna država danas sve manje postaje relevantna mjerna jedinica, pripadnost nekom narodu ili naciji također postaje redundantna odrednica.

Na tržištu kapitala susreću se ponuda i potražnja. Osim u izuzetnim uvjetima u pravilu se ne zna tko stoji sa one druge strane kupoprodajnog procesa. Tržište se samo po sebi najviše približilo demokratskom standardu u kojem uspjeh obavljenog posla neće ovisiti o dosad nabrojanim i umjetno nametnutim socijalnim ograničenjima koje bi inače u svakodnevnom životu, iako zamišljene, imale vrlo realne posljedice. Čak i spol i pripadnost rasi koje su predodređene samom biologijom na ovakvom slobodnom tržištu nemaju nikakvog utjecaja.

Zanimljiva je činjenica da modernim tržištima kapitala ne trebaju posebni zakoni, uredbe, prosvjedi ili specijalne društvene akcije koje bi promovirale i pozivale na tolerantnost i poštivanje razlika. Možda zato što je čovjek upravo putem razmjene dobara (kapitala u svim njegovim oblicima) već pronašao model ponašanja koji je ovakve društvene teme odavno ostavio iza sebe. Interes govori sve jezike i igra sve uloge. Tržišta kapitala, dakako, nailaze na druge oblike zloraba koje treba zakonom uređivati što samo dokazuje da i najdemokratičniji oblik suživota ima svoje mane, baš kao što i demokracija sama u sebi nosi aporije (i to filozofsko-spoznajnog i politički-ekonomskog karaktera).

Daleko smo od toga da su naša organizirana tržišta savršeno funkcionirajući modeli koji bi trebali postati mjerila društvenog ponašanja. Ona to nisu već i zbog toga što su izravni čovjekov produkt, a do sada se čovjek ponašao kao vrlo nesavršena društvena životinja. Možda čovjek jest stvoren na sliku i priliku Boga, ali je onda pitanje o kome ovakvo čovjekovo ponašanje najviše govori. Zapravo, tržišta ne čine ništa drugo nego što prate čovjekov moralni svjetonazor koji se očituje u svim segmentima života pa tako i u razmjeni kapitala.

U povijesnom smislu, još donedavno se na organiziranim tržištima moglo kupiti roba – čovjeka lišenog slobode koji je služio za obavljanje rada bez naknade za to. Danas je to, barem na deklarativnoj razini, nedopustivo. I iz ovoga se jasno vidi da trgovački modeli prate spoznajno – moralni put čovjeka i da se ljudska nesavršenost odražava i na trgovinu.

No ipak, poznata misao Winstona Churchilla da je demokracija loš oblik društvenog uređenja, ali istovremeno najmanje loš od svih do sada poznatih, lako bi se mogla primijeniti i na ono društveno uređenje koje u svom temelju ima kapital kao društvenu mjeru. Pritom, dakako, u stvarnosti ne postoje čisti ideal tipovi društvenog uređenja, pa tako ne postoji niti društvo koje svoje postojanje temelji samo i isključivo na kapitalu.

Niti su sve demokracije svijeta jednake (postoji cijeli spektar poimanja demokracije - od skandinavskog tipa, pa sve do demokracije koja se primjenjuje u Demokratskoj Republici Kongo), niti su svi oblici kapitalizma isti.

Ili kako to kažu u knjizi *Karaoke kapitalizam*:

Tako postoji europski socijalno liberalni kapitalizam s jakom državom (činite što želite, ali do određene točke); sjeverno-američki tržišni kapitalizam s minimalnim tržišnim intervencijama (činite što želite);

dalekoistočni kolektivni kapitalizam izgrađen na povjerenju i jakoj državi (svi mi znamo što radimo, baš kao i naša vlada); a također postoji i pljačkaški kapitalizam ili kleptokracija u nekim zemljama Južne Amerike i zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza (učini što tražim ili ću te upucati) (Ridderstråle J. i Nordstöm K., 2004.).

Ovo samo dokazuje da je kapitalistički sistem moguće prilagoditi različitim svjetonazorima i potrebama koje postoje u pojedinim društvima te da to nema negativan utjecaj na međunarodnu razmjenu kapitala.

Ovako promatrani pojam kapitala može postati zajednička (univerzalna, globalna) mjera. A upravo je traganje za zajedničkom mjerom osnovna karakteristika svih integracijskih procesa – od sveopće globalizacije, pa sve do integracijskih procesa koji postoje u Europskoj uniji, u Aziji i Africi (koje se također nastoje što više integrirati), kako bi opstali u globalnoj ekonomskoj utrci.

Reći da to nije slučaj, odnosno da Europska unija svoju integraciju ne temelji na ekonomskom interesu nego na zajedničkom sustavu vrijednosti ili na zajedničkoj pripadnosti bliskoj kulturi (pojam "zapadne civilizacije") je zapravo neozbiljno. Ekonomski integracijski interes nije u suprotnosti sa kulturološkom integracijom. Ne postoji relacija: ili/ili (ili ekonomija ili kultura) već sve to zajedno omogućuje Europi da se integrira. Europski integracijski proces je sredinom prošlog stoljeća započeo kao suradnja u proizvodnji ugljena i čelika.⁵ Početak novog stoljeća i novo europsko zajedništvo Europska unija je obilježila uvođenjem zajedničke europske valute. Stoga je sasvim jasna poruka koja je odaslana, a ona bi mogla glasiti: "Zajedno smo jači. Naše ekonomije nas povezuju i omogućuju nam da zajedničkim snagama živimo bolje." To je izvor današnje europske integracije.

Europa se, dakle, odlučila da će njezine integracije biti prvenstveno vođene kroz interes koji se ostvaruje putem tržišta kao modela za dosizanje slobode; onog istog tržišta za koji se smatra da pridonosi socijalnoj stratifikaciji. Drugim riječima, socijalna stratifikacija ima istovremeno i integrativni i dezintegrativni karakter.

Iako su se upravo u Europi izrodile ideje o besklasnim društvima (socijalisti-utopisti), te je u Europi Karl Marx osmislio komunistički model društva, ipak se današnja Europska unija integrira na temelju zajedničkog interesa, koji je poglavito ekonomske naravi. Argumentaciju za ovaj stav i njegovu potvrdu moguće je naći na svakom koraku, bilo da promatramo unutarnje ustrojstvo Europske unije, bilo da se promatra njen zajednički nastup u odnosu na sve ostale zemlje svijeta – od stvaranja nove europske brane u obliku schengenskog sporazuma na europskoj vanjskoj granici, zajedničkog nastupa zemalja članica Europske unije u okviru World Trade Organisation (WTO), preseljenja proizvodnih pogona iz zemalja članica Europske unije na zemlje istoka, uvođenja jedinstvene carinske nije, stvaranje zajedničke valutne zone i Europske Centralne Banke (ECB) i mnogi drugi primjeri. Ova činjenica zapravo nije ništa novo, ništa neočekivano, iako vrlo često, kada se javno spomene, kod nekih izaziva osjećaj nelagode. Kao da ekonomski interes nije dovoljno dobar razlog za integraciju. Očekuje se da nas povezuju puno dublje stvari i tada se spominju pojmovi poput: zajedničkog morala, kulture, sustava vrijednosti, zajednički "duh europe" i tome slično. Vjerojatno se pretpostavlja da će snaga integracije ovisiti o što većoj metafizičnosti onoga što nas povezuje. A stvarni život je vrlo materijalan i svediv na zakonske odredbe koje dopuštaju ili ne dopuštaju, primjerice, preuzimanja pojedinih tvrtki i korporacija – simbola nacija koje grade Europsku uniju. U takvim situacijama kada na sudu tražite pravno mišljenje o ovim i sličnim temama, pozivanje na *duh europe* dobiva sasvim drugu konotaciju. Ako će se netko osjećati prevaren (a u sudskim sporovima u pravilu imate one koji su spor dobili i one koji su spor izgubili) i to još u ime europskog sustava zajedničkih vrijednosti jedina izvjesna reakcija

⁵ Proizvodnja ugljena i čelika je osim ekonomske dimenzije imao i dimenziju ograničavanja vojne moći pojedinih suprotstavljenih zemalja Europe u Drugom svjetskom ratu.

je preispitivanje samog sustava vrijednosti. Samo po sebi to ne mi trebalo predstavljati nikakvu prepreku, već dapače, priliku za razumijevanje sebe. Međutim, u situaciji kada Europska unija ne može zauzeti zajednički stav o gotovo niti jednoj temi koja se postavi pred nju, zajedničke vrijednosti uistinu postaju upitan koncept.⁶

Možda su osnivači Europske unije upravo zbog toga odlučili da se Europska Unija integrira prvenstveno na temelju zajedničke ekonomske probitačnosti i na temelju interesa vlastitog investiranog kapitala, a tek potom i u mjeri koja će se tek naknadno moći ustanoviti, na temelju mogućeg zajedničkog sustava vrijednosti.

Sva društva ovoga svijeta imaju svoje socijalne stratume i to po mnogim kriterijima, a koji su nastali na temelju različite alokacije kapitala kao ekonomske osnovice života. Društvo ravnomjerno raspoređenog ukupnog kapitala kojeg posjeduje neka društvena zajednica (obiteljska, gradska, nacionalna, nadnacionalna...) uglavnom predstavlja nikada ostvareni ideal tipski oblik života za koji se pretpostavlja da bi ujedno označavao visoko integriranu zajednicu. Argumentacija za ovakav stav nikada u praksi nije potvrđena. Dapače, društva koja su pokušala realizirati ovu ideju u svom političkom i gospodarskom sustavu u pravilu su se dezintegrirala (bivša Jugoslavija, SSSR, Čehoslovačka), a neki od njih i u krvi. Ne samo to, već se i danas najveća svjetska integracija – Europska unija, u svojoj praksi integrira prvenstveno na razini ekonomskog interesa odnosno na temelju interesa koje profilira upravo europski i svjetski kapital.

To ne umanjuje naše sustave vrijednosti, a istovremeno pokazuje da smo prihvatili da se moderni integracijski procesi temelje upravo na integracijskom potencijalu kapitala.

KAPITAL NAS RAZDVAJA

I u kontekstu pristupanja Europskoj uniji (ne samo Republike Hrvatske, već općenito) i u okviru europskih nacionalnih država jasno je da neće svi socijalni stratumi moći jednako iskoristiti potencijalne prednosti što ih sa sobom donosi integracija temeljena na interesu kapitala. Uvijek će postojati oni koji, bilo svojom vlastitom odgovornošću ili zbog neke više sile, neće moći aktivno participirati u stvaranju novog društvenog poretka poput: nezaposlenih, neobrazovanih, umirovljenika, zatvorenika, siromašnih, mladih obitelji koji tek traže prvi krov nad glavom i mnogi drugi. Točnije govoreći, svi oni će svakako biti djelom tog novonastajućeg društvenog poretka jer neće nikuda nestati, ali će biti osuđeni na minimalne pozitivne utjecaje i visoku razinu opasnosti od dodatne osobne i poslovne stagnacije.

Iako se stvara novi globalni poredak, princip stratifikacije u društvu nije nova pojava, već gledano kroz povijest, njegova konstanta. Bez obzira je li riječ o robovlasništvu, monarhiji ili parlamentarnoj demokraciji uvijek su postojali oni čiji je glavni izvor njihove egzistencije njihov rad i oni koji svoju egzistenciju temelje na tuđem radu. Pritom, ovi potonji su ponekad robovlasnici a ponekad poduzetnici koji su svoju poslovnu ideju pretvorili u stvarnost na način da su organizirali radni proces. Njihov posao je stvoriti ideju i organizirati njenu realizaciju. To je ujedno i temelj na kojem se želi bazirati zapadna civilizacija a sadržana je u pojmu "društvo znanja". Ovo je sasvim u skladu sa programskim nastojanjima zemalja Europske unije što se vidi i po tome što se proizvodni pogoni sve češće sele na istok, a kreativci se pozivaju da budu izvor nove ekonomije koja će stvarati visoku razinu dodane

⁶ Veličina Europe je možda u tome što još uvijek uspješno savladava svoje unutrašnje razlike kada je u pitanju: odnos prema bivšoj Jugoslaviji, nemogućnost da zajednički djeluju po pitanju rekonstrukcije ratom stradalog Iraka, problema oko stvaranja vlastitog temeljnog dokumenta – Ustava, nemogućnosti donošenja jedinstvenog stava treba li pojam Boga ugraditi u sekularnu tvorevinu poput Europske Unije, nespornosti da se poštuju jednaka pravila igre za sve u okviru WTO-a... i mnogo toga drugoga. Možda se Europsko zajedništvo temelji na konceptu konsenzusa u kojem svi odustaju od djela svojih zahtjeva što rezultira s mnogo, očito još uvijek ne dovoljno, nezadovoljnih strana.

vrijednosti. Poznato je da cijena znanja raste dok istovremeno cijena roba pada. Autori knjige *Funky business* su ovu činjenicu slikovito izrazili rečenicom:

"Kapital pleše samo sa darovitima." (Ridderstråle J. i Nordstöm K., 2002.)

S darovitošću se rađa, ali za uspjeh je potrebno i znanje.

U društvu poput našeg u kojem je tek 7 posto visokoobrazovanih ljudi⁷ teško je zamisliti da će baš kapital biti njihov medij integracije. To nas upućuje na zaključak da bi brojna naša populacija mogla imati poteškoća sa europskom integracijom, naročito u smislu 4 proklamiranih europskih sloboda: slobodni protok ljudi, kapitala, roba i usluga. Ljudima koji nemaju specijalne vještine i znanja koje se traže na europskom tržištu rada, koji nemaju vlastiti kapital, niti proizvode robe i usluge, njima ove slobode ne znače ništa. Za njih je ovo mrtvo slovo na papiru. A takva je velika većina. Za njih kapital ne predstavlja integrativno sredstvo već glavnu prepreku

Istovremeno iz Europske unije dobivamo poruke kako će neobrazovani, skromni i vjerni zaposlenici ubrzo izumrijeti, a pozitivno će se vrednovati samo najtemeljitiije korištenje najmoćniji resursa našeg doba: upotreba svoga vlastitog uma (Ridderstråle J. i Nordstöm K., 2002.).

U tom kontekstu biti će nužno ponovno preispitati ulogu države u životu zajednice te važnosti pojedinca unutar države. A deregulaciju države same započela je i sama Europska unija, točnije Europski sud pravde koji sve češće donosi sudske odluke (i u pravilu su to pravni presedani) kojima štiti pojedinca od državne uprave te državnim organima nalaže da se povinuju interesima vlastitih građana. Europska unija očito je krenula drugačijim pristupom od one znamenite misli Johna Kennedyja: "Ne pitajte što država može napraviti za vas, već što vi možete napraviti za državu."⁸ Vremena u kojima, figurativno, Unce Sam upire prst na nas i poziva nas da se založimo "za pravednu stvar", moguće su zauvijek za nama. Tko to prije primijeti i primjeni u vlastitom životu, imati će priliku od svjetskih globalnih integracijskih procesa izvući maksimum. Oni koji će ostati s očekivanjima upućenima prema nekom državnom autoritetu, vjerojatno će ostati iznenađeni da država više neće htjeti ili neće biti u mogućnosti ta očekivanja ispuniti.

Upravo je to ono po čemu će se stvarati buduća diferencijacija među stanovništvom, bilo na razini nacionalne države ili na razini globalne svjetske populacije.

Već smo svjedoci višedesetljetnog posustajanja koncepcija socijalne države. Dovoljno je samo vidjeti u kojim se sve poteškoćama nalaze svjetski zdravstveni, mirovinski, stambeni i radni sustavi.

Za pretpostaviti je da se niti u skorijoj budućnosti neće promijeniti činjenica društvene stratifikacije. Međutim, ono što je važno primijetiti da je naša pripadnost određenoj društvenoj klasi u puno većoj mjeri pod našom kontrolom nego što se to misli. Ako bi se odustalo od ovakvog stava vrlo bi nas brzo zahvatila atmosfera apatije, nemoći i prepuštanja vlastite budućnosti, primjerice, sudbini.

Stoga, nije kapital taj koji će nas međusobno razdvajati, koji će nas smještati u društvene kaste iz kojih nema izlaska. Naša ograničenja nalaze se isključivo u našoj spremnosti da se pozabavimo samima sobom. To ujedno znači da su procesi integracije i dezintegracije trajno prisutni u našoj društvenoj stvarnosti jer su to dva komparativna procesa koji istovremeno djeluju u prostoru i vremenu. Na nama samima je da odlučimo koji će od ova dva utjecaja na nas imati snažniji efekt. Ta odluka i stil života koji se stvara na temelju takvog svjetonazora zasigurno ima realne životne posljedice. Stoga, kada se čuju stavovi da je "truli kapital" kriv za sve nedaće ovog svijeta, odnosno da su vlasnici kapitala nehumana bića koji se vode samo svojim interesima bez da promišljaju širi kontekst (i to kao opća generalizacija grupe ljudi),

⁷ Prema podacima popisa stanovništva iz 2001. godine. Izvor: Državni zavod za statistiku: www.dzs.hr.

⁸ Ovu poznatu misao John Kennedy izrekao je na svom inaugurativnom govoru održanom pred američkim Kongresom 20. 1. 1961. godine. U originalu ova misao je glasila: "And so, my fellow Americans: ask not what your country can do for you—ask what you can do for your country."

oni uistinu oblikuju živote ljudi koji takve stavove iznose. Sasvim sigurno da postoje nehumana ljudska bića koja ne mare za moralni društveni kodeks, ali ona postoje i među bogatima i siromašnima jednako. Na ovome svijetu postoje mnoga zla, pa nećemo zbog toga reći da smo zato mi nemoćna bića i tražiti odgovornost kod drugih za vlastite neuspjehe. Mi možemo odabrati hoćemo li nad takvom sudbinom svijeta patiti ili ćemo svojim primjerom taj svijet mijenjati. Ovakav stav je u skladu sa kršćanskim svjetonazorom koji kaže: "Spasi jednog čovjeka i spasio si čitav svijet." (Biblija, 1968.)

Odavno se postavlja pitanje zašto mnogi veliki umovi i inovatori svoja dostignuća nisu uspijevala realizirati na prostoru svoje domovine. Zašto je Nikola Tesla morao otići u Ameriku da bi tamo napravio svjetsku slavu sa izumom izmjenične struje?⁹ Zašto je bračanin Marko Puretić morao prvo otići u Kanadu da bi tamo napravio svjetsku slavu sa izumom kolotura za izlov riba.¹⁰ Takvih primjera ima još mnogo. Svi su oni imali svoju viziju, i nisu tražili izvanjske krivce za svoje stanje. Ako nisu uspjeli realizirati svoje ideje ovdje otišli su tamo gdje su vjerovali da će to uspjeti i to bez garancije za uspjeh. Njihova nit vodilja nije bila sažaljevanje nad vlastitom situacijom, niti su smatrali da je neposjedovanje potrebnog kapitala za realizaciju svojih projekata nešto što ih sprečava u njihovom uspjehu. Razlika između njih, koje gotovo sve naše enciklopedije pamte kao naše velikane, i velike većine ostalih građana od kojih su vjerojatno još neki imali odlične ideje koje su bile ispred svoga vremena, je u tome što su oni pokazali veliku razinu osobne hrabrosti. Istraživali su nepoznato i bili su spremni staviti svoj život na sve vrste kušnji u nadi da će se trud isplatiti.

O njima znamo i danas ih se prisjećamo jer su uspjeli i jer se nisu ponašali kao većina.

A većina umjesto da traga za prilikama pronalazi isprike za svoje ne činjenje. Jedna od takvih isprika je i poimanje kapitala kao dezintegrativnog faktora koje ne dopušta razvoj društvene zajednice.

Ta negativna percepcija kapitala koja pada na plodno tlo u ljudi koji sami nemaju vlastite snage za drugačija promišljanja uvelike su potpomognuta i od strane državnih vlasti.

Posjedovanje kapitala se, kao po nekom pravilu, povezuje za kriminalnim djelovanjem, ratnim profiterstvom i potpuno nemoralno provedenom privatizacijom¹¹. Pritom se pokazalo vrlo malo istinske volje da se kriminal sankcionira što još više izaziva opravdani gnjev kod svih onih koji su pri stvaranju moderne Republike Hrvatske sanjali o državi zasnovanoj na pravu i osobnoj slobodi.

Stoga, poimanje kapitala kao dezintegrativnog faktora uvelike je rezultat osobne nedovoljne spremnosti za iskorakom s jedne strane i prevladavajuće društvene stigmatizacije s druge strane.

Dodatnu frustraciju svemu ovome donosi i činjenica što se u isto vrijeme društveni status mjeri uglavnom putem posjedovanja kapitala. Građani, ako to dozvole, kao da su na najboljem putu da postanu pokusni kunići za mjerenje izdržljivosti frustrirajuće situacije. A rezultat toga opita na ljudima jest povećanje socijalnih razlika među građanima te smanjenje njihovih početnih jednakih šansi za uspjeh u životu.

SLOBODA ODABIRA

⁹ Poznato je da je Nikola Tesla prvo Gradu Zgrebu ponudio projekt javne gradske rasvjete, što su zagrebačke vlasti glatko odbile kao nepotrebnu investiciju. Godine 2006., na 150 obljetnicu rođenja velikog izumitelja Skupština Grada Zagreba posthumno je Nikoli Tesli uputila javnu ispriku te odala priznanje.

¹⁰ Marko Puretić nije mogao prehraniti svoju obitelj u Sumartinu na Braču, jednom od naših najpoznatijih ribarskim mjesta, a i tu je pokušao realizirati izgradnju flote sa kolotutom kao sastavnim djelom ribarske opreme. Kanada se zahvalila velikom izumitelju tako što je njegov izum stavila na novčanicu od 5 kanadskih dolara (izdanje iz 1979. godine.)

¹¹ Da je privatizacija u Republici Hrvatskoj bila upravo takva potvrđuje i nalaz Državnog ureda za reviziju koji je iznio podatak da je na protuzakonit način privatizirano 95 % poduzeća. Gotovo je nevjerovatno da je ovakav podatak uopće moguć.

Knjiga Stephena Younga *Moralni kapitalizam* u svom uvodu postavlja pitanje: je li uopće moguć moralni kapitalizam? Je li baš svaki kapitalizam brutalan, korumpiran i socijalno neodgovoran? (Young, 2006.)

Bez obzira je li moguće dati jednoznačni odgovor na ovo pitanje i je li on ponuđen kroz ovu ili neku drugu knjigu, činjenica je da je kapitalizam, baš kao i svi ostali oblici društvenog uređenja čovjekov produkt. Iz toga proizlazi i potencijalni odgovor na postavljeno pitanje. Kapital nema moralno određenje, već mu ga, svojim djelovanjem, pridodaju ljudi – subjekti moralnog odlučivanja.

To je ujedno i misao vodilja koja bi nam mogla odgovoriti i na pitanje postoji li i koliki je integracijski potencijal kapitala za društveno ustrojstvo. Po istom principu, kapital sam po sebi nema potencijal niti da spaja niti da razdvaja ljude na klase ili da ih razvrstava u neke druge socijalne kategorije. I sama važnost kapitala ovisi o čovjekovoj percepciji. Kada su španjolski konkvistadori zatražili isplatu u zlatu kako bi oslobodili indijanke poglavice i pripadnike njihovih plemena, oni su doista bili u čudu zašto taj metal koji služi za ukrašavanje na zajedničkim zabavama bijelce tako opčinjava. A on ih je uistinu opčinio jer su u njemu vidjeli ispunjenje mnogih svojih životnih želja. Snaga kapitala leži u čovjekovoj percepciji, baš kao što je i strah koji on izaziva posljedica čovjekove percepcije tj. predodžbe.

Kako čovjekove predodžbe direktno utječu na čovjekovo ponašanje, one imaju sasvim realni odraz u čovjekovoj stvarnosti. Zato je u potpunosti moguće tvrditi da kapital za različite ljude istovremeno ima i integrativni i dezintegrativni potencijal. Koji od ova dva utjecaja će kapital imati na nas u najvećoj mjeri ovisi o nama. Na tom putu do samospoznaje pred nama stoje mnogi izvanjski utjecaji poput: obiteljskog odgoja, društvenog političkog uređenja, ljudi s kojima se družimo, naša dosadašnja poslovna i privatna iskustva, naša nastojanja i vjerovanja... - popis je dug.

Svi su oni ovdje da nam ispunjavaju život, ali pritom je važno znati procijeniti do koje im mjere dozvoljavamo da nam određuju našu stvarnost.

Ona je pod našom kontrolom i mi smo vladari svoje budućnosti.

A kapital, odnosno naš odnos prema njemu, nam tada može poslužiti kao lakmus papir za prepoznavanje razine slobode koju smo si spremni dati. Kapital koji svojim stvaralaštvom privlačimo govori nam o našem osobnom povjerenju u sebe. Isto tako njegov nedostatak i negativne misli upućene prema njemu pokazatelj je da još imamo dosta posla na izgrađivanju vlastite osobnosti.

U cilju privlačenja kapitala za sebe i svoje obitelji pred nama na raspolaganju stoje mnoge opcije i modeli ponašanja. Mi možemo prosvjedovati, tražiti da nam se da, organizirati akcije (sindikalne, civilnog društva...), pokretati građanski neposluh, pokušati osmisliti nove poslovne ideje, tražiti što to drugima nedostaje što im svojom aktivnošću možemo ponuditi, možemo organizirati druge da nam pomognu u našim nastojanjima – spektar mogućnosti je velik. Iako već i sam odabir modela ponašanja govori o nama samima, sve ove spomenute akcije su korisne ako dovode do željenog cilja i pomognu našem samorazumijevanju.

Jer, kada jednom uspijemo u svom naumu i pitanje dosezanja potrebnog kapitala za nas postane riješeno pitanje naš osobni put razvoja nije gotov.

Moguće, tek tu počinje njegova nova dimenzija.

To nam najbolje pokazuje i primjer Warrena Buffetta, po mnogima najvećeg trenutno živućeg investitora na svijetu koji je svojim inteligentnim ulaganjem postao trenutno najbogatiji čovjek na svijetu sa zarađenih 60-tak milijardi dolara. Taj vremenšni gospodin nam poručuje da je svaki dan njegovog života bio ispunjen novim izazovima u kojima je uživao ali da mu tek osjećaj davanja donosi najveće zadovoljstvo. S tom je praksom, kaže, započeo dok je bio još sasvim nepoznat i dok je sam težio svom prvom milijunu. Danas, kada je u sasvim drugoj životnoj situaciji s veliki je veseljem poklonio zakladi Billa Gatesa 37 milijardi dolara u nadi da će se na taj način stvoriti najveća svjetska mreža za pomoć onima koji, kao što je i on, tek teže svojoj samoaktualizaciji (govoreći rječnikom psihologa Sergeja Maslova).

Tim potezom on je rezultat praktički svog cjeloživotnog rada vratio u zajednicu. Pritom je oplemenio sebe i dao priliku realizaciji onome za što misli da je najvrjednije. Moral i kapital ponekad idu zajedno.

I na posljetku, poručuje li nam što kapital?

Autori knjige *Funky Business* nam na to pitanje daju produhovljeno odgovor: ¥€\$

Ipak, ono što nam kapital poručuje ovisi o nama. Isto tako, ono što nam je kapital rekao najviše govori o nama.

ZAKLJUČAK

U ovom radu autor preispituje do koje je mjere baš kapital taj koji će sudjelovati u sve izraženijim integracijskim procesima koji vladaju u Europskoj uniji, ali i šire, kroz proces globalizacije. Svijet se nama pred očima sve brže mijenja te se sve češće može čuti kako se izvori za tu transformaciju nalaze u želji za brzim profitom, ne pitajući za moguću cijenu takvog stanja stvari. Pritom se, ponekad, čak i nekritički osvrće na integraciju kroz kapital kao nešto samo po sebi loše, nemoralno, otuđeno i za modernog čovjeka neprihvatljivo. Istovremeno, i kroz medije nam se šalju poruke i informacije o tome kako trebaju izgledati uspješni pojedinci i narodi. Ta slika je upravo obrnuta od promoviranoga moraliziranja da nam kapital donosi potencijalnu nesreću.

Autor stoji na stanovištu da nam svi društveni procesi moguće donose i povoljna i nepovoljna rješenja za budućnost, a koji će se od njih realizirati ovisi o ljudima koji ih provode. Sami procesi nemaju nikakvu vrijednosnu bazu doli one koju im sam čovjek pripisuje. Snaga i uloga koju će kapital imati u našim životima je, po istom principu, u čovjekovom umu. On je gospodar svoje budućnosti. Kapital, sam po sebi, nema moralnog određenja, baš kao što nema niti integrativni odnosno dezintegrativni karakter. Utjecaj kojeg će on imati na naše živote ovisi isključivo o onome što će mu pripisati njegovi procjenitelji.

Literatura:

1. Anderson, Benedict (1990.) *Nacija: zamišljena zajednica*. ŠK: Zagreb
2. Biblija (1968.)
3. Fukuyama, Francis (2005.) *Izgradnja države*. Zagreb: Izvori
4. Giddens, Anthony (2007.) *Europe In The Global Age*. Cambridge; Polity
5. Krugman, Paul (2002.) *Doba smanjenih očekivanja*. Zagreb: Masmedia
6. Marx, Karl; Engels, F. (1998.) *Manifest komunističke partije*. Arkzin d. o.o.: Zagreb
7. Platon (1997.) *Država*. Zagreb: Naklada Jurčić
8. Pestieau, Piere (2006.) *The Welfare State in the European Union*. London: Oxford
9. Ridderstråle J. i Nordstöm K. (2002.) *Funky Business*. Zagreb: Differo
10. Ridderstråle J. i Nordstöm K. (2004.) *Karaoke kapitalizam*. Zagreb: Differo
11. Soros, George. (2000.) *Kriza globalnog kapitalizma*. Split: Feral Tribune
12. Schumpeter, Joseph A. (1960.) *Kapitalizam, socijalizam i demokracija*. Beograd; Kultura
13. Šućur, Zoran (2001.) *Siromaštvo – teorije i koncepti*. Zagreb: Pravni fakultet
14. Young Stephen (2006.) *Moralni kapitalizam*. Zagreb: CROMA

Summary

In this paper I would like to consider the arguments in favour of the common assumption that capitalism and the capital on which it is founded, together with closely associated concepts such as deregulation, dehumanisation, disintegration and many others, carry a generally negative social connotation. At the same time, I observe that in the daily activities that fill our lives we tend to use fundamental postulates of economic logic, and even if we do not do so, we are deeply aware that our behaviour is unusual (altruism, volunteering, hobbies, et al.). Hence, the main source for the value judgments which all of us attribute to capital is, as a rule, the result of the extent to which we are able, or unable, to cope with the situations in which we find ourselves daily, often forgetting that capital is merely the object of our subjective experience. In the same way, the social system and its advocates who uphold capital as a value per se are primarily addressing those who approach the concept of capital in a similar or even identical manner. On the other hand, its opponents also use the same communication strategy in order to close the ranks of their supporters. The gap between these two groups is evident, but it is equally evident that there is no other segment of private or social life about which all people have the same opinion. In regard to this, for each idea or way of thinking it could be claimed that it has a disintegrative character, irrespective of whether the majority or minority of a given population agree with it.

The influence of capital is visible in almost all spheres of life; it is also directly linked with major sociological, political, economic, and even philosophical themes, such as labour, wages, value systems, family, power, institutions, man's abilities, entrepreneurship, and many others. Understanding them helps us to be more skilful in the choices which we make every day, and thus to have a direct impact on our notion of capital. Instead of being its opponents or its advocates, we become individuals who understand the processes taking place around us and thus we become qualified to choose the most acceptable form of behaviour. Our understanding will create a bond with those who think alike, while potentially it will also link us with those who think differently, because through communication with them we shall also re-examine our own positions. The concept of capital understood in this manner can possess a considerable integrative potential, although this potential still lies in our experience of this concept rather than in the concept itself.

Key words: capital, allocation of capital, integrative potential, social stratification, personal notions.